

Anna Rudyk
Uniwersytet Rzeszowski

SUBIEKT SEMANTYCZNY W ROSYJSKICH ZDANIACH TYPU
МОЖНО+INFINITIVUS W PORÓWNANIU Z JĘZYKIEM POLSKIM

Przedmiotem niniejszego artykułu są sposoby formalnej realizacji subiektu semantycznego w rosyjskich zdaniach opartych na schemacie *можно + infinitivus*. Jako materiał faktograficzny posłużyło 341 par zdań wyekscerpowanych z tekstów dwudziestowiecznej prozy rosyjskiej oraz z ich polskich przekładów¹.

Subiekt semantyczny to element struktury predykatowo-argumentowej oznaczający wykonawcę czynności bądź nosiciela stanu, nazwanego predykatem². Do jego wyrażenia służą imienne słowoformy niosące znaczenie przedmiotowe, jako że subiekt jest tym składnikiem zdania, który wskazuje na jego związek ze światem rzeczywistym. W odróżnieniu od podmiotu, subiekt nie podlega ograniczeniom formalnym³:

Если носитель предикативного признака выражен им. п., он именуется в русской литературе по синтаксису подлежащим, а если он выражен косвенным падежом или вовсе не выражен — (семантическим) субъектом⁴.

Wyróżniając podmiot zdania, bierzemy pod uwagę jedynie kryterium formalne, natomiast poprzez analizę semantyczną, tzn. wydzielenie w struktu-

¹ Teksty w wersji elektronicznej: A. Солженицын: *В круге первом*; A. Sołżenicyn: *Krąg pierwszy* (KP) — 174; A. Солженицын: *Раковый корпус*; A. Sołżenicyn: *Oddział chorych na raka* (OCNR) — 142; B. Набоков: *Машенька*; W. Nabokov; *Maszeńka* (M) — 11; M. Булгаков: *Собачье сердце*; M. Bułhakow: *Psie serce* (PS) — 10; M. Шолохов: *Судьба человека*; M. Szołochow: *Los człowieka* (LC) — 4.

² Г.А. Золотова: *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*, Москва: КомКнига 2007, s. 133–134.

³ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Red. K. Polański. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1999, s. 440.

⁴ Я.Г. Тестелец: *Введение в общий синтаксис*, Москва: Издательский центр РГГУ 2001, s. 348.

rze zdaniowej elementów funkcjonalnych, można wyodrębnić rzeczywiste role denotatów poszczególnych składników zdania.

Mianem subiektu będziemy zatem nazywać komponent organizujący semantyczną strukturę zdania, wyrażony nieabstrakcyjną formą imienną, która poprzez wskazanie na określony element rzeczywistości staje się relevantna. Najczęstszym sposobem realizacji subiektu zdania jest rzeczownik bądź zaimek w mianowniku, jednak gdy forma nominatywna nie występuje w strukturze powierzchniowej zdania, bądź jest obecna, ale nie ma znaczenia przedmiotowego, subiekt — jako obligatoryjny składnik zdania — wymaga innych form wyrażenia. Dotyczy to m.in. zdań o strukturze *можно* + *infinitivus*, będących przedmiotem niniejszej analizy.

Rosyjski leksem *можно* należy do funkcjonalnej klasy predykatywów modalnych, które łączą w sobie dwie istotne dla ich opisu kategorie gramatyczne, a mianowicie: organizują rdzeń predykatywny w konstrukcjach bezosobowych i jednocześnie pełnią funkcję leksykalnych środków wyrażenia kategorii modalności⁵. Do omawianej grupy zaliczamy morfemy niezwiązane typu *можно*, *необходимо*, wyróżnione spośród finitywnych bezosobowych form czasownika. Również analogiczne polskie wyrazy (np. *można*, *należy*, *trzeba*) oznaczają pewną dyspozycję trwającą w czasie, konotując jednocześnie jej przedmiot w bezokoliczniku, np. *można* = *można coś zrobić*⁶. W języku polskim leksemy typu *można*, *należy* określane są też jako czasowniki niefleksyjne bądź niewłaściwe⁷, natomiast zgodnie z zasadami gramatyki języka rosyjskiego zalicza się je do słów tzw. kategorii stanu (*категория состояния, предикативы*)⁸, wyodrębnionych w osobną część mowy. W literaturze przedmiotu spotykane są również terminy *категория stanu*, *присловки предикативные*, *безлично-предикативные слова*, gdyż omawianą grupę leksemów cechuje niejednorodność i lingwiści nie są do końca zgodni co do jednoznacznej interpretacji i zawartości tego pojęcia. W niniejszym szkicu posługiwać się będziemy terminem *predykatywy modalne*, który jest bardziej powszechny w użyciu i, naszym zdaniem, najlepiej oddaje istotę funkcjonalnej klasy leksemów.

⁵ M. Mocarz: *Predykatywy modalne w konfrontacji przekładowej*. W: *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład*. Red. L. Pisarek, J. Sokołowski. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski 2000, s. 255.

⁶ T. Milewski: *Stanowisko składni w obrębie językoznawstwa*. Biul. PTJ 1952, z. XI, s. 74–92; przedr. w: *Problemy składni polskiej*. Warszawa 1971, s. 24. Cyt. za: S. Jodłowski: *Podstawy polskiej składni*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1977, s. 32.

⁷ M. Skarżyński: *Słownik przypomnień gramatycznych*. Kraków: Księgarnia Akademicka 2000, s. 35.

⁸ *Русский язык. Энциклопедия*. Гл. ред. Ф.П. Филин. Москва: Институт русского языка АН СССР 1979, s. 226–227.

Syntaktyczną funkcją predykatywów jest funkcja orzeczeniowa w zdaniach bez podmiotu mianownikowego. A zatem predykatywy to jedyne obligatoryjne i jednocześnie najistotniejsze komponenty takich zdań, co teoretycznie oznacza, że

[...] mogą [one] samodzielnie bez dodatkowych uzupełnień fakultatywnych tworzyć jednostkę syntaktyczną, nadając jej odpowiedni sens. Z tej nadrzędności wynika możliwość, czy wręcz konieczność podporządkowania predykatywowi leksykalnym pozostałym komponentów zdaniowych, wnoszących dodatkową relewantną informację o przedstawianym wycinku rzeczywistości [...] ⁹.

Władysław Kryzia traktuje predykatywy modalne, a więc również będący przedmiotem niniejszego opisu leksem *можно*, jako specyficzne predykaty — predykaty potencjalnościowe, wyrażające stosunek subiektu do czynności reprezentowanej w zdaniu przez bezokolicznik ¹⁰. Leksem *можно* wyraża modalne znaczenie możliwości, które, obok znaczenia konieczności i potrzeby, stanowi semantyczną odmianę potencjalności. Znaczenie możliwości charakteryzuje sytuację nierealną w danej chwili, lecz mającą (i to nie podlega wątpliwości) przesłanki i warunki, by stać się rzeczywistą. Należy brać pod uwagę fakt, że możliwość to tylko jeden z alternatywnych „scenariuszy” rozwoju sytuacji w czasie; być możliwym — to znaczy być jedną z opcji w „historii” rzeczywistego świata ¹¹. „Тем не менее ситуация возможности, как правило, актуализирует, выносит в коммуникативный фокус только один из возможных событийных векторов, одну из альтернатив” ¹².

Realizacja znaczenia możliwości dokonuje się przede wszystkim za pomocą środków leksykalnych, wśród których centralne miejsce w języku rosyjskim zajmuje czasownik *мочь* oraz, będący przedmiotem niniejszego opisu, predykatyw *можно*. Rosyjski leksem *можно* jako eksplikator modalnego znaczenia możliwości wyróżnia się dużą częstotliwością występowania, charakteryzuje się pojemną semantyką modalną i jest neutralny stylistycznie ¹³.

⁹ M. Mocarz: *Predykatywy leksykalne a jednostka tłumaczenia*. W: *Pragmatyczne aspekty opisu języków wschodniosłowiańskich*. Red. P. Czerwiński przy współpr. A. Charciarka. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2003, s. 212.

¹⁰ W. Kryzia: *Struktury wyrażające konieczność i obowiązek w języku rosyjskim i w wybranych językach słowiańskich*. W: *Język rosyjski w konfrontacji z językami Europy w aspekcie lingwokulturoznawczym*. Red. P. Czerwiński, H. Fontański. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2004, s. 44.

¹¹ И.В. Шатуновский: *Семантика предложения и нерелевантные слова*. Москва 1996, s. 182. Цит. за: И.Р. Федорова: *Модальность возможности в современном русском языке (на материале газет)*. Калининград: Калининградский государственный университет 2000, s. 6.

¹² Tamże, s. 6.

¹³ Tamże, s. 35.

Słowniki opisowe języka rosyjskiego wyodrębniają dwa główne znaczenia leksemu *можно*: 1. *есть условия, возможность для осуществления чего-то*; 2. *разрешается, позволительно*¹⁴. Pierwsze z nich wskazuje na istnienie odpowiednich warunków zależnych bądź niezależnych od subiekty, sprzyjających wykonaniu określonej czynności lub zaistnieniu konkretnego stanu (*можно*). Drugie natomiast świadczy o przyzwoleniu, zgodzie z zewnątrz na wykonanie czynności określonej przez argument zdarzeniowy (*wolno*).

Języki rosyjski i polski cechuje duży stopień pokrewieństwa i dlatego język polski dysponuje bogatym zasobem leksemów o identycznej postaci formalno-strukturalnej, właściwościach semantycznych i stylistycznych, co pozwala tłumaczowi na zastosowanie substytucji, w wyniku której jednostka tłumaczenia pokrywa się z jednostką leksykalną¹⁵. Zapewne dlatego w prawie 60% odpowiedników ekwiwalencja zostaje osiągnięta już na poziomie jednostek leksykalnych, dzięki użyciu leksemu *можно*, np.:

Стрелка на стене указывала через улицу на мастерскую фотографа, где в двадцать минут **можно** было получить свое жалкое изображение: поддюжины одинаковых физиономий, из которых одна наклеивалась на желтый лист паспорта, еще одна поступала в полицейский архив, а остальные, вероятно, расходились по частным коллекциям чиновников.

Strzałka na ścianie wskazywała mieszczący się po drugiej stronie ulicy zakład fotograficzny, gdzie w ciągu dwudziestu minut **можно** było otrzymać własną żalostną podobiznę: pół tuzina jednakowych twarzy, z których jedną należało nalepić na żółty blankiet paszportu, jedna szła do archiwum policji, reszta zaś rozchodziła się pewnie po prywatnych zbiorach urzędników (M).

W przekładzie pojawia się główny odpowiednik słownikowy, zarówno znaczeniowy, jak i formalny; dla jednostek obydwu języków wspólne są nie tylko znaczenia denotatywne, lecz również pragmatyczne i stylistyczne.

Dość liczną grupę ekwiwalentów (ok. 12%) stanowią zdania z osobową formą czasownika *мочь*, np.:

- **Можно** мне уйти, Филипп Филиппович?
- Czy **моге** już iść, Filipie Filipowiczu? (PS)

Zarówno czasownik *мочь/мóc*, jak i predykatyw *можно/можно* to główne eksplikatory znaczenia możliwości.

Różnice w sposobie łączliwości sprawiają, że niemożliwe jest osiągnięcie ekwiwalencji na poziomie jednostki leksykalnej, zostaje ona natomiast zachowana na

¹⁴ *Большой толковый словарь русского языка*. Ред. С.А. Кузнецов. Санкт-Петербург: Российская Академия Наук. Институт лингвистических исследований 1998, s. 550.

¹⁵ M. Mocarz: *Predykatywy modalne...*, s. 212.

poziomie ponadleksykalnych komponentów wypowiedzi, z tą jednak uwagą, że nieco zmieniona zostaje struktura syntaktyczna powyższych wypowiedzi¹⁶.

Rosyjski predykatyw i polski czasownik są zbieżne pod względem semantyki, lecz konstrukcja rosyjska zawiera celownik subiektu, natomiast czasownik osobowy użyty w funkcji polskiego translatu wskazuje na pierwszą osobę liczby pojedynczej — osobę mówiącego.

W badanym materiale odnotowano zaledwie kilka przypadków użycia polskiego leksemu *wolno* jako ekwiwalentu wyrażającego znaczenie przyzwolenia, np.:

— Внимание! — сурово заговорил он, и семеро заключенных и семеро надзирателей повернулись в его сторону. — Порядок известен? [...] О себе **можно** только сказать, что все хорошо и ни в чем не нуждается.

— Uwaga! — powiedział surowo, a siedmiu więźniów i siedmiu nadzorców obróciło się ku niemu. — Czy znany jest wam regulamin? [...] O sobie **wolno** powiedzieć tylko tyle, że wszystko w porządku i że nic wam nie potrzeba (KP).

Subiekt zdań obydwu języków jest uwarunkowany kontekstualnie — nazwany w początkowej części wypowiedzi (*семеро заключенных/сидмиу więźniów*). W tekście polskim dodatkowym wyznacznikiem jest zaimek osobowy w celowniku (*wam*) ze zdania poprzedzającego analizowane.

Wśród polskich ekwiwalentów można jeszcze wyróżnić grupę zdań opartych na formie bezosobowej *da się* w różnych odsłonach czasu i trybu, np.:

Было и это, Рубин не отрекался, только все неизмеримо сложней, чем **можно** было подать в газете или чем написано было в его обвинительном заключении.

To także miał na sumieniu, nie przeczył. Tylko że wszystko to było niepomiernie zawilsze, niż **da się** opisać w gazecie i niż napisane było w jego akcie oskarżenia (KP).

Polska konstrukcja z pominiętym subiektem stanowi semantyczny odpowiednik rosyjskiej — obydwie wyrażają znaczenie wykonalności, osiągalności. Zarówno w zdaniu rosyjskim, jak i w polskim tłumaczeniu subiekt semantyczny został pominięty ze względu na brak jednostkowego denotatu; wiadomo, że chodzi o kogoś, kto miałby opisać coś w gazecie, a zatem reportera, dziennikarza itp., lecz nie o konkretną osobę.

Przedstawione wyżej ekwiwalenty będziemy traktować jako regularne odpowiedniki znaczeniowe rosyjskiego leksemu *можно*. Ponieważ objęty analizą materiał jest dość obszerny, w przekładzie pojawia się wiele innych odpowiedników, np.:

¹⁶ Tamże, s. 95.

- [...] куда **можно** затолкать живого поросенка или четыре буханки хлеба.
 [...] w których zmieściłby się żywy prosiak albo cztery bochenki chleba (OCNR);
- [...] с которого **можно** было прекратить консультации трех молодых ординаторов и уйти на полгода.
 [...] w którym **byłaby w stanie** zostawić pacjentów pod opieką asystentek i opuścić szpital na sześć miesięcy (OCNR);
- Да вообще как **можно** ворошить этот ад [...]
 — Кто ма челнось одгрзбываць przeszłość [...] (OCNR);
 И это было бы — счастьем изо всего, что только **можно** было придумать.
 То быўоы найвыжшэе szczęście! (OCNR)
- [...] свободно **можно** дойти за три недели!
 [...] **мieli możność** swobodnego przejścia tej trasy w ciągu trzech tygodni! (KP).

Różnorodność tekstowych odpowiedników rosyjskich zdań o strukturze *можно + infinitivus* implikuje rozbieżności w sposobach wyrażenia subiekta semantycznego w zdaniach obydwu języków. Predykatywy modalne wskazują na pewien dystans między osobą mówiącą a potencjalnym wykonawcą czynności. Z powodu częstego braku subiekta w magistralnej linii wypowiedzenia, bezosobowe konstrukcje modalne stanowią niewątpliwie ciekawy materiał dla badania kontrastycznego.

Subiekt semantyczny jest obligatoryjnym elementem każdego zdania i nawet jeśli nie został wyrażony w sposób eksplicytny (nie jest widoczny w powierzchniowej strukturze zdania), to jest on bezwarunkowo zawarty w jego semantyce. Jak stwierdza Władysław Kryzia,

[...] konstrukcje wyrażające modalność wewnątrzzdaniową bez formy osobowej czasownika tym bardziej wymagają semantycznego subiekta, wyrażają bowiem relacje między przedmiotem (zwykle osobą) a czynnością lub stanem. Relacja ta to stan potencjalności, często niezależny od woli swojego nosiciela. Wydaje się, że właśnie ten fakt wpływa na możliwość wyrażania argumentu przedmiotowego (nazwy nosiciela stanu) datiwem bądź konsytuatywnego opuszczania go¹⁷.

Tak więc zarówno w rosyjskich zdaniach opartych na schemacie *можно + infinitivus*, jak i w ich polskich odpowiednikach przekładowych subiekt semantyczny w większości przypadków jest uwarunkowany kontekstualnie, np.:

И Костоглотов пошел, побитый. Он выдвинул фиалки из рукава. Они были при последних минутах, когда еще **можно** было их подарить.
 I poszedł precz Kostogłotow. Pokonany. Wyciągnął fiolki z rękawa. Jeszcze **na-dawały się** na prezent, ale były to ich ostatnie chwile (OCNR).

¹⁷ W. Kryzia: *Struktury...*, s. 43–49.

W zdaniach obydwu języków subiekt semantyczny został nazwany w kontekście. Subiektem struktury rosyjskiej jest *Костюглов* — mężczyzna, który miał jeszcze ostatnią okazję, by podarować komuś bukiet świeżych fiołków. W tłumaczeniu na język polski zmieniono szyk składniowy oryginału, a co za tym idzie — również semantyczne funkcje komponentów zdania uległy zmianie. Subiektem zdania polskiego są w tym przypadku *fiołki*, które *jeszcze nadawały się na prezent*. Uwagę zwraca fakt, że subiekt zdania rosyjskiego można utożsamiać z agensem — aktywnym wykonawcą czynności, natomiast implikowany zdaniem poprzedzającym subiekt zdania polskiego można określić jako subiekt stanu fizycznego przedmiotu. W przytoczonej parze zdań mamy do czynienia z tzw. możliwością aktualną, dotyczącą sytuacji o charakterze krótkotrwałym¹⁸, bowiem wyrażona w zdaniach możliwość dotyczy danej chwili, na co wskazują określenia temporalne: *при последних минутах / ich ostatnie chwile*.

Osobowej formie czasownika wskazującej na subiekt zdania mogą towarzyszyć dodatkowe wykładniki, np.:

А на днях забивала гвоздь в туфле и при этом пела какие-то бессмысленные слова, но мотив показался отцу слишком знакомым. Он заметил, стараясь спокойнее: — Для такой работы, Клара, **можно** другую песню выбрать. А “Слезами залит мир безбрежный” — с этой песней люди умирали, шли на каторгу.

Parę dni temu wbiła gwóźdź w obcas pantofelka i śpiewała przy tym jakieś bezmyślne słowa; melodia była aż nazbyt znana ojcu. Powiedział więc, starając się o opanowanie:

— Do takiej roboty **mogłabyś** sobie, Klaro, wybrać jakąś inną pieśń. „Przeszłości ślad dłoń nasza zmiata” — z tą pieśnią na wargach ludzie umierali i szli na katorgę (KP).

Zarówno w rosyjskim zdaniu z predykatywem *можно*, jak i w jego polskim tłumaczeniu na subiekt wskazuje niewchodząca w skład struktury zdaniowej forma wokatywna (*Клара/Кларо*). W zdaniu polskim głównym wyznacznikiem subiektu semantycznego jest jednak forma czasownikowa (*mogłabyś*).

W dużej grupie zdań, zarówno rosyjskich, jak i polskich subiekt został pominięty ze względu na jego nieokreśloność spowodowaną brakiem jednostkowego denotatu bądź uogólnionym charakterem wypowiedzenia, np.:

Шагов не стал его задавать. Он не был из тех неумных натур, кто постоянно тычется в поисках всеобщей справедливости. Он понял, что все идет, как идет, остановить этого нельзя — **можно** только вскочить или не вскочить на подножку.

Szczagow o nic nikogo nie pytał. Nie należał do tych niespokojnych natur, które wszędzie i zawsze szukają sprawiedliwości powszechnej. Zrozumiał, że świat toczy

¹⁸ И.Р. Федорова: *Модальность...*, s. 10.

się swoim torem, że zatrzymać tego biegu nie sposób — **można** tylko wskoczyć na stopień, albo i nie wskoczyć (KP).

Mimo iż w kontekście została nazwana osoba, która zrozumiała pewną prawidłowość (*Щагов/ Szczagow*), nie należy jej traktować jako subiektu semantycznego interesujących nas zdań z *можно/ można*, zdania te bowiem wyrażają pewną treść ogólną, którą równie dobrze da się odnieść do dowolnego człowieka. Problem, oczywiście, został potraktowany metaforycznie, nie chodzi bowiem o stopnie jakichś konkretnych schodów, lecz nieuchronność dokonywania życiowych wyborów. Obecny przy predykatywie leksem *только/ tylko* nieco modyfikuje modalne znaczenie możliwości, dodając element nieuchronności.

Subiekt nie został nazwany również w kolejnej parze zdań:

[...] ксендз бы не поверил, что **можно** солгать в исповедадьне [...]
 [...] ksiądz nie wierzy, że ktoś **może** kłamać w konfesjonale [...] (KP).

Rosyjskie zdanie nie zawiera żadnego wskazania na subiekt, lecz biorąc pod uwagę znaczenie przytoczonej konstrukcji można go zidentyfikować jako dowolną osobę, która przychodzi do spowiedzi. W zdaniu polskim można co prawda wyodrębnić podmiot mianownikowy, jednak wypełnienie pozycji pierwszego argumentu zaimkiem nieokreślonym jest potwierdzeniem ogólnej kwantyfikacji subiektu zdania wyjściowego. W przypadku przytoczonej pary zdań mamy do czynienia z sytuacją uzualnej możliwości, która, w przeciwieństwie do wspomnianej wyżej modalności aktualnej, „характеризуется долговременным существованием (возможность связи между субъектом и признаком существует постоянно или достаточно долго)¹⁹”. Obecność zaimka nieokreślonego to jeden z typowych wyznaczników uzualnego znaczenia modalności.

W analizowanych zdaniach rosyjskich możliwe jest eksplicytne wyrażenie subiektu semantycznego poprzez formę celownikową zaimka osobowego bądź rzeczownika, np.:

Это была светлая угловая комната с тремя окнами. Не то чтоб она была обставлена со свободным вкусом — и рука бухгалтера и рука главного врача ясно чувствовались: два стоявших тут дивана были не какие-нибудь откидные, а совершенно официальные — с высокими отвесными спинками, ломавшими шею, и зеркалами в спинках, куда **можно** было посмотреть разве только жирaffe.

Była to widna narożna sala z trzema oknami. Urządzono ją raczej bez gustu — księgowość i dyrekcja odcisnęły swoje piętno na wyposażeniu wnętrza. Stały tu dwie

¹⁹ Tamże.

kanapy o nadmiernie wysokich, pionowych i niewygodnych oparciach z lustrami, w których **mogliaby** się przejrzeć najwyżej zyrafa (OCNR).

W zdaniu rosyjskim subiekt został wyrażony rzeczownikiem w celowniku (*жyraфe*), natomiast w polskim przekładzie rzeczownik zajmuje pozycję pierwszego argumentu przy osobowej formie czasownika.

Wyrażenie subiektu przypadkiem zależnym, czyli tzw. *низведение субъекта*, możliwe jest również w polskich ekwiwalentach rosyjskich zdań typu *можно* + *infinitivus*. W analizowanym materiale odnotowano przypadki wyrażenia subiektu formą celownika, np.:

— Скажите, почему уже целый год нет сви... не могу его увидеть? Когда же **можно** будет, скажите?

— Proszę tylko powiedzieć, dlaczego już cały rok nie mam wi... nie mogę go zobaczyć? Kiedy będzie mi wolno, proszę mi powiedzieć? (KP)

W polskim przekładzie użyty został predykatyw *wolno*, zbieżny semantycznie z rosyjskim *можно* jako eksplikator modalnego znaczenia przyzwolenia. Podczas gdy subiekt zdania rosyjskiego jest uwarunkowany kontekstualnie — wskazany formą pierwszej osoby liczby pojedynczej czasownika w zdaniu poprzedzającym — w tłumaczeniu na język polski występuje w prepozycji zaimek osobowy w celowniku, wskazujący jednoznacznie na osobę mówiącego jako subiekt zdania. Poprawność wysnutego wniosku można potwierdzić, dokonując mianownikowej transformacji zdania z predykatywem *wolno*:

Kiedy będzie mi wolno [...] → Kiedy ja otrzymam zgodę, przyzwolenie [...] / Kiedy ja będę mógł / mogła [...].

Dla semantyki omawianego zdania istotne jest, że jego subiekt nie ma wpływu na oczekiwaną decyzję, nie wie, kiedy i czy w ogóle otrzyma zgodę na widzenie, a zatem użycie formy celownika jest w danym przypadku uzasadnione i zdecydowanie bardziej celowe niż mianownika, gdyż wskazuje on na niezależność czynności od woli subiektu.

Obecna w zdaniu forma imienna w celowniku nie zawsze wyraża znaczenie subiektu:

Не отрицал Лев Леонидович так настойчиво, чтоб ему **можно** было поверить. И понять надо было, что потеряно — все. Все... Как бы заменили Костоготову вышку на пожизненное. Остался он жить, только неизвестно — зачем.

Tak, nie ma się z czego cieszyć. Lew Leonidowicz nie zaprzeczał na tyle stanowczo, by **można** było mu uwierzyć. A więc wszystko stracone. Wszystko... Zupełnie jakby zamieniono Kostogłotowowi „czapę” na dożywocie. Niby się żyje, ale nie wiadomo, po co (OCNR).

Zdania obydwu języków zawierają w swojej strukturze zaimek osobowy w celowniku (*ему/ми*). Jednak w tym przypadku celownik wyraża znaczenie obiektu zdania, natomiast zarówno subiekt oryginału, jak i polskiego translatu został wskazany w dalszym kontekście (*Костоглотову/Костоглотовови*). Subiekt zdania (*Костоглотов/Костоглотовов*) to osoba, która może/nie może uwierzyć, natomiast osobę, której można/nie można uwierzyć (*Лев Леонидович/Lew Leonidowicz*) należy traktować jako obiekt.

W analizowanym materiale odnotowano jeden przypadek eksplicytnego wyrażenia subiektu biernikiem w zdaniu rosyjskim, por.:

Целую жизнь он прожил, а такая серьезная книга ему не попадалась. Хотя вряд ли бы он стал ее читать не на этой койке и не с этой шеей, стреляющей в голову. Рассказиками этими едва ли **можно** было прошибить здорового.

Całe życie przeżył, a na taką książkę nigdy nie natrafił. Gdzie indziej i kiedy indziej, nie na tym łóżku, nie z tą obolałą szyją pewnie by jej nie przeczytał. Zdrowego tak by nie poruszyła (OCNR).

W zdaniach obydwu języków na subiekt stanu wskazuje substancywizowany przymiotnik: w zdaniu rosyjskim — w formie biernika (*здорового*), w polskim — dopełniacza przy zaprzeczeniu (*здорового*). Subiekt w bierniku występuje przy czasownikach stanu fizycznego oraz czasownikach o znaczeniu modalnym (grup ograniczonych leksykalnie) w predykcji, a także przy metaforycznych, frazeologicznie związanych sposobach wyrażenia stanu²⁰. Mimo że zdanie polskie zawiera osobową formę czasownika (*poruszyła*), odnoszącą się do wskazanej w poprzedzającym zdaniu książki, to książka nie jest subiektem stanu nazwanego predykatem, lecz jego domyślnym kauzатorem.

Rosyjskim zdaniom o strukturze *можно + infinitivus* często odpowiadają w tekście polskim zdania zawierające osobową formę czasownika, która może wskazywać na subiekt, np.:

Можно мне написать вам совсем откровенно — так, как мы не говорили с вами вслух, но — ведь думали?

Czy **mogę** pisać zupełnie szczerze — tak, jak nigdy ze sobą nie rozmawialiśmy, ale — myśleliśmy? (OCNR)

Podczas gdy w zdaniu rosyjskim subiekt został wyrażony eksplicytnie zaimkiem osobowym w celowniku, użyta w polskim tłumaczeniu forma pierwszej osoby liczby pojedynczej czasownika *мочь* jednoznacznie wskazuje na możliwość wykonania czynności przez osobę mówiącego. Pominiecie elementu zaimkowego (*я*) jest możliwe, gdyż nie wnosi on nowych

²⁰ Г.А. Золотова, *Коммуникативные...*, s. 135.

informacji w stosunku do wykładnika morfologicznego kategorii osoby — funkcja deiktyczna obecna jest już w końcówce osobowej²¹. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na wyraźne przeciwstawienie się osoby pierwszej i drugiej osobie trzeciej. Por.:

Зоя победила — но и тут же поняла, что нельзя так рисковать: что если приступит с расспросами Донцова, а кто-нибудь из больных, например Русанов, подтвердит, что она никаких уколов Костоглотову не делает — ведь так **можно** и потерять место в клинике, и получить дурной отзыв в институт.

Zoja zwyciężyła, ale natychmiast zdała sobie sprawę, że nie wolno aż tak ryzykować: jeśli weźmie ją na spytki Doncowa, a któryś z pacjentów, na przykład Rusanow, potwierdzi, że nie dawała Kostogłotowowi żadnych zastrzyków, to **może** wylecieć z pracy; kto wie, może nawet zawiadomią uczelnię! (OCNR)

Jak pisze Zofia Kubiszyn-Mędrala:

[...] osoba pierwsza i druga bezpośrednio łączy się z funkcją deiktyczną wskazującą na nadawcę i odbiorcę wypowiedzi jako uczestników aktu mowy. Ta funkcja deiktyczna obecna jest już w końcówce osobowej, stąd pojawia się możliwość pominięcia elementu zaimkowego jako nie wnoszącego nowych informacji w stosunku do wykładnika morfologicznego kategorii osoby. Funkcja osoby trzeciej polega natomiast na zastępowaniu nieobecnego bezpośrednio i tym samym nie uczestniczącego w akcji mowy elementu, którym może być jakikolwiek element rzeczywistości. Jednym z możliwych wykładników leksykalnych trzeciej osoby jest zaimek osobowy *on, ona, ono*, który pełni funkcję anaforyczną wynikającą z kontekstu bądź z konsytuacji i jako nie wnoszący nowej informacji w stosunku do końcówki osobowej może być w strukturze gramatycznej zdania pominięty. Zaimek osobowy trzeciej osoby jest substytuowany rzeczownikiem w mianowniku²².

W powyższym przykładzie osobowa forma czasownika *może* odnosi się do osoby wskazanej formą mianownikową rzeczownika w początkowym fragmencie tekstu (*Zoja*). Subiekt zdania rosyjskiego jest uwarunkowany kontekstualnie, wskazany w poprzedzającym kontekście (*Зоя*).

Ilościowe zależności między poszczególnymi sposobami formalnej realizacji subiektu semantycznego w rosyjskich zdaniach typu *можно* + *infinitivus* oraz w ich polskich ekwiwalentach przekładowych przedstawia tabela na następnej stronie.

Jak widać, zarówno w omawianej grupie zdań rosyjskich, jak i w ich polskich odpowiednikach przekładowych subiekt semantyczny jest w większości przypadków uwarunkowany kontekstualnie. Subiekt bywa również często pomijany z powodu braku informacji o jego jednostkowym

²¹ Z. Kubiszyn-Mędrala: *Czasowniki nieosobowe (niewłaściwe) ich miejsce w polskim systemie morfologiczno-syntaktycznym*. „Biuletyn PTJ”, LVI, 2000, s. 97–98.

²² Tamże.

Sposób formalnej realizacji subiekta semantycznego	Zdania rosyjskie		Polskie ekwiwalenty przekładowe	
	Liczba	%	Liczba	%
Wyrażenie subiekta mianownikiem	–	–	32	9,4%
Wyrażenie subiekta formą imienną w przypadku zależnym	6	1,8%	4	1,2%
Subiekt nazwany w kontekście	185	54,3%	131	38,4%
Subiekt wskazany przez osobową formę czasownika	–	–	45	13,2%
Subiekt pominięty	150	43,9%	124	36,3%
Brak odpowiedników w polskim tłumaczeniu	nie dotyczy	nie dotyczy	5	1,5%
Razem	341	100%	341	100%

denotacie bądź uogólnionego charakteru zdania. Warto zwrócić uwagę na dużą liczbę przypadków wyrażenia subiekta w języku polskim formą imienną w mianowniku, co wynika z częstego użycia w tekście przekładu konstrukcji zawierających osobową formę czasownika, która otwiera pozycję dla pierwszego argumentu. W języku polskim również sama forma osobowa czasownika może wskazywać na subiekt zdania. Eksplicytnie wyrażenie subiekta formą przypadku zależnego w obydwu językach wystąpiło w pojedynczych przypadkach.

Konstrukcje składniowe, których człon predykatywny nie łączy się z formą imienną w mianowniku, zalicza się tradycyjnie do jednoczłonowych. Podobnie jest w przypadku analizowanych w niniejszym artykule zdań typu *можно + infinitivus*. Jednak biorąc pod uwagę fakt, że głównym celem zdania jest przypisywanie nosicielowi cechy predykatywnej, każde zdanie jest z założenia dwuczłonowe, a zatem zdania bez subiekta nie istnieją²³.

Субъект предложения в определенных условиях может быть не выраженным вербально, но неназванность его синтаксически значима. Сохраняется его смысловая необходимость как производителя действия, носителя состояния или свойства: без субъекта не может быть и предикативного акта, создающего предложение [...] ²⁴.

²³ Н.Я. Козел: *К вопросу о подлежащем и субъекте*. В: *Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста*. Ред. Н.К. Онипенко. Москва: Эдиториал УРСС 2002, s. 140.

²⁴ Г.А. Золотова, Н.К. Онипенко, М.Ю. Сидорова: *Коммуникативная грамматика русского языка*. Москва: Институт русского языка РАН. Филологический факультет МГУ 2004, s. 112–113.

Potwierdzają to również przeprowadzone dla potrzeb niniejszego szkicu analizy.

Warto również zwrócić uwagę na fakt, że modalność w omawianych strukturach związana jest z wewnątrzdzaniowymi zależnościami między czynnością a jej subjektem.

Эти модальные отношения между субъектом и действием — можно назвать внутрисинтаксическими модальными отношениями, в отличие от внешнесинтаксических модальных отношений (отношения содержания высказывания к действительности и отношения говорящего к содержанию высказывания)²⁵.

Galina Zolotowa wyjaśnia to na prostym przykładzie. W zdaniu *Можно ехать* utwierdzona jest realność faktu, a zatem nie możemy mówić o modalności w rozumieniu podstawowym, czyli oznaczającej przekonanie mówiącego o prawdziwości bądź nieprawdziwości treści dictum. Jak stwierdza Władysław Kryzia:

[...] konstrukcje wyrażające modalność wewnątrzdzaniową bez formy osobowej czasownika tym bardziej wymagają semantycznego subiekta, wyrażają bowiem relacje między przedmiotem (zwykle osobą) a czynnością lub stanem. Relacja ta to stan potencjalności, często niezależny od woli swojego nosiciela²⁶.

Podsumowując powyższe rozważania, można sformułować następujące wnioski:

1. Głównym ekwiwalentem przekładowym rosyjskiego predykatywu *можно* jest jego słownikowy odpowiednik *можно*. Zbieżne są zarówno znaczenia denotatywne, jak też pragmatyczne i stylistyczne obydwu leksemów. Wśród polskich translałów rosyjskich zdań o strukturze *можно* + *infinitivus*, pochodzących z zebranego materiału, znalazły się różnorodne konstrukcje wyrażające znaczenie możliwości i przyzwolenia, adekwatne do semantyki rosyjskiego predykatywu. Ekwiwalencja nie jest bowiem równoznaczna z dosłownym tłumaczeniem, lecz oznacza przekazanie treści i znaczenia wyrażenia, przy zachowaniu norm językowych właściwych dla każdego z tekstów. Por.:

можно солгать в исповедальне — ktoś **może** kłamać w konfesjonale;
 О себе **можно** только сказать — O sobie **wolno** powiedzieć tylko tyle;
можно было подать в газете — **da się** opisać w gazecie;
можно было прекратить консультации — **byłaby w stanie** zostawić pacjentów;

²⁵ Г.А. Золотова: *Очерк функционального синтаксиса русского языка*. Москва: КомКнига 2005, s. 151–152.

²⁶ W. Kryzia: *Struktury...*, s. 45–46.

свободно **можно** было дойти за три недели! — **mieli możliwość** swobodnego przejścia tej trasy w ciągu trzech tygodni!;
можно было их подарить — **nadawały się** на презент.

2. W rosyjskich zdaniach typu *можно* + *infinitivus* oraz w ich polskich tranlatach subiekt jest najczęściej uwarunkowany kontekstualnie. W zdaniach obydwu języków subiekt bywa również pomijany ze względu na jego nieokreśloność, wynikającą z braku jednostkowego denotatu bądź uogólniony charakter wypowiedzenia. W nielicznych przypadkach subiekt został wyrażony eksplicytnie formą przypadku zależnego (głównie celownika). Ponieważ zdaniom typu *можно* + *infinitivus* odpowiadają w tekście polskim konstrukcje zawierające osobową formę czasownika, wyznacznikiem subiektu może być końcówka osobowa czasownika bądź forma imienna w mianowniku.

Strony internetowych, z których zaczerpnięto teksty poddane analizie:

www.lib.ru
 www.chomikuj.pl

Анна Рудык

СЕМАНТИЧЕСКИЙ СУБЪЕКТ В РУССКИХ ПРЕДЛОЖЕНИЯХ ТИПА *МОЖНО*+*INFINITIVUS* ПО СРАВНЕНИЮ С ПОЛЬСКИМ ЯЗЫКОМ

Резюме

Целью настоящей статьи является сравнение способов выражения семантического субъекта в русских предложениях типа *можно* + *infinitivus* и в их польских эквивалентах. Семантический субъект — это производитель действия или носитель состояния, названного предикатом. В анализируемых предложениях семантический субъект может быть назван формой косвенного падежа, чаще всего — дательного. Семантический субъект может также восстанавливаться из контекста или быть устраненным. Так как анализируемым предложениям часто соответствуют польские предложения с личной формой глагола, выразителем субъекта в польском переводе может быть личное окончание глагола или существительное (местоимение) в именительном падеже.

Anna Rudyk

SEMANTIC SUBJECT IN THE RUSSIAN SENTENCES OF THE TYPE
МОЖНО+INFINITIVUS COMPARED WITH POLISH ONES

Summary

The central claim of this article is the comparison of the ways of expressing of the semantic subject in the Russian sentences of the type *можно + infinitivus* and in their Polish equivalents. The semantic subject is an element of the predicative-argumentative structure. It denotes a performer of an action or a bearer of a feature that is expressed by the predicate. In the analyzed sentences the semantic subject can be conveyed explicitly in the form of an oblique case, most often — the dative case. It can also appear from the context or remain unnamed. Because the Polish sentences with the personal form of the verb are frequent equivalents of the analyzed units, the personal flexion of the verb or a noun or a pronoun in nominative case can express the semantic subject in Polish translations well.